زیندانەکانی قەڵای سەربازی نزارکێ و ئاکرێ و سەربازگەی سەلامییە.. عەلی مەحمود محەمەد

قەڵای نزارکێ لە ڕۆژهەڵاتی ناوەندی شاری دهۆکە، لە نزیك گوندی بەردەشکەفە، لەناو سنوری گوندی نزارکێیە، لە گەلی بەسەر و بەرزاییەکانی ئاردە کەلهە یە.
لە کۆتایی ساڵی 1976 دەست بە دروستکردنی ئەم تەلارە زیبلاحە کەنکریتییە کراوە، لەسەر ڕەنگەڕۆژی تەلارسازی سەقیەتی، لە ماوەی 5 ساڵ تەواو کراوە، هەموو قەڵاکان عەراق یەك ڕووبەر و ئەندازیارییە 15000 مەتری چوار گۆشەیە و لە چوار لاوە چەکی دژە فڕۆکە پاراستونی.
قەڵای نزارکێ یەکێکە لە 2 قەڵاکەی بادینان، لە پاڵ قەڵای سەربازی ئاکرێ، هەروەها چەند قەڵایەکی دیکە بە دیزاینەکی زۆر بچووکتر هەن کەلها دەڤەرا بەرسڤە و شێخان و زاخۆ.
لە ڕێکەوتی 28-8-1988 ەوە، سەرۆژ دوای دەستپێکردنی ئەنفالی بادینان، ئەنفالکراوانی بادینانیان هێناوەتە زیندانی سەربازگەی قەڵای نزارکێ، ئەم قەڵایە تا نزیك مانگی دەی هەمان ساڵ بەردەوام ئەنفالکراوانی تێدا بووە، چونکە لە لێبوردنە گشتییەکەی 6-9-1988 یش بە دواوە لە جوگرافیای ئەنفالی بادینان ئەنفالکردن بەردەوام بووە، تەنانەت ئەوانەشی خۆیان داوە بە دەستەوە کار بە بۆیاری لێبوردن و ریکارە ڕاگەیەنراوەکان نەکراوە بڕامبەریان.

ئەنفالکراوانی بادینان ژمارەیان چەند بووە

بەهۆی دەستکەوتنی بەڵگەنامەیەکەوە، هەموو ئاماری ئەنفالکراوانی بادینان لە پرسەی ئەنفالی هەشتدا ئاشکرا دەبن، بۆیە ڕاپۆرتی ژمارە 28/8 لە ڕێکەوتی 3-9-1988ی فەیلەقی پێنج کە لیوا ڕوکن یونس محەممەد زەرب فەرماندەی فەیلەق واژەیکردووە، لە پرسەی ئەنفالی هەشتدا کەی گشتی 14473 کەس دەستگیرکران، لەو ژمارەیە 2252 یان پیاو بوونە، 3303 کەسیان ژن بوونە، 7847 کەسیشیان منداڵ بوونە، هەروەها 211 کەس خۆیان داوە بە دەستەوە، 482 کەسی دیکەش لەوانەی بە موستەلەحی ئەوان "تەکەدەر" ناویانیانی بردووە دەستگیرکراون، بەشی زۆری ئەمانە بە قەڵای نزارکێدا تێپەڕیوون جگە لەوانەی زیندانی سەربازگەی قەڵای ئاکرێ بوونە. زیندانیان لەم

زیندانە لە رۆژکەوە تا دوو هەفتە بە بەشەك لە پیرەکان زیاتریش ماونەتەوە.

ئەنفالکراوان لە کوێ هەنران؟

خەکە دەستگیرکراوەکەی قەناغی ئەنفالی هەشت، کە پانتایی جوگرافیایەکەی زیاتر لە 10 کیلەمەتری چوارگەشە بووە، لە کەمەك جەگاوە گواستراونەتەوە بە هەردوو قەڵای سەربازی نزارکە لە شاری دهەك و قەڵای سەربازی لە قەزای ئاکرە.
یەکەم قەناغی زیندانیکردنی هەندەکیان کەمەگای دەرلوك بووە، هەندەکی دی سەری ژەر و کوانە و قوتابخانەیەك لە هاوینە هەواری سەرسەنگ، لە قەزای ئامەدیش ناوەندی پەلیس و سەربازگەی شارەکە و بارەگای یەکەتی مامەستایان جەگای کەکردنەی ئەنفالکراوان بوونە، لە قەزای زاخە کەمەگای بەرسفە و هەزاواو وە قەڵا سەربازییەکەی مانگەش.
لە ناحیەی مانگەش هەندەك لە ئەنفالکراوان بردراون بە شوەنی ئاژەڵان، بەڵوەبەری ناحیەی مانگەشی ئەوکات کە پیاوەکی کریستان بووە، پاڵاوەتەوە لە ئەفسەری بەرپرسی سەربازی نەیان کوژن، رەژی دواتر بردراون بە تەلاری ناحیەی مانگەش، ژن و منداڵی کەمتر لە 15 ساڵ بە پاس، پیاوەکانیش بە ئەتەمبیلی سەربازی بردراون بە زیندانی سەربازگەی قەڵای نزارکە. بەشەك لە ئەنفالکراوانی زیندانیکراو لە ناحیەی مانگەش، سە رەژ لە ناحیەی مانگەش ماونەتەوە، ئەو ماوەیە خواردنیان نەداوە پەیان، هاووڵاتیانی ناحیەی مانگەش خواردنیان بە بردوون. هەندەکی دی لە زیندانیان وەك دەگەنەوە، سەرەتا بردراونەتە ناو قوتابخانە لە ناحیەی مانگەش، رەژی دواتر بردراون بە زیندانی قەڵای نزارکە، لە قوتابخانەی مانگەش پیاو لە ژورەوە دەرگایان لە دخراوە، منداڵ و ژنانیش لە گەڵپانەکەی کەکراونەتەوە. بەشەکیش سەرەتا لە نافشکە کەکراونەتەوە، لەوەوە گواستراونەتەوە بە مانگەش، دواتر بە بەڵوەبەرایەتی ناحیەی مانگەش، ئەوجا بە سەربازگەی قەڵای نزارکە.
مریەم کەڵەم مەرعان سیتەیی رەکانی هاووڵاتی گوندی سیتە دەڵەت دوو گیان بووم بە زیل بردراین بە ئەردوگای دەرلوك، کە گەیشتین هەزاران کەس لە دەرلوك بە زیندانی کەکرابوونەوە، ژن و پیاویان لەوە لە یەکتر جیا کردەوە، دوو رەژ لە ئەردوگای دەرلوك ماینەوە.
ئوسمانی باوك منداڵەکانم بە ماوەیەك لەوە بینی، ئەفسەرەکە رەگەیانی داوە بە بینینی، ئەو وتبووی بە شەق و پەستا ئەمەیان کردە ناو زیلەکە کە هەنامانیان بە ئەر. دواتر لە ئەردوگای

دەرلوکەو هەنامانیان بە سەربازگەی قەڵای نزارکە بە ئەتەمبیلی زیلی سەربازی.
هەروەها بەشەك لە خەڵکە ئەنفالکراوەکان بە ئەتەمبیلی سەربازی بردراون بە قەڵای سەربازی قدش، لە کەمانەو بە سەیارەی سەربازی بردراون بە قەڵای قدش، لەو لەکەڵینەویان لە گەڵ کراوەو ئەشکەنجەی پیاوەکان دراوە. بەشەکی دی براونەتە گوندی فرشا؟؟ لەو ژن و منداڵ جیاکراونەتەو، بە جادەی سەرەکی کانا و بەڵە کراون، بەدوای یەکا بەسەر شەقامەکەیا، پیاوەکان کراونەتە ناو زیلەو، ژن و منداڵیش بە جیا بە قەڵای قدش ؟، دوای کاتژمەرەك مانەو ئەوجا بردراون بە زیندانی سەربازگەی قەڵای نزارکە.
دوای دەرچوونی لەبوردنە گشتییەکەش لە ئەنفالی هەشت خەڵك دەستگیر کراون، ئەوانەی کە خەیان تەسلیم کردوو، بە ئەتەمبیلی سەربازی برداون بە قەڵای قدیش، دواتر گواستراونەتەو بە زیندانی قەلای سەربازی نزارکە.
هەرچەندە میدل ئیست ڕچ وا رادەگەیەنەت "بە گوەرەی قسەی ئەفسەرە مەیدانییەکانی ئەوسا لە بادینان، کەوا فەرمانیان پەگەیشتبوو چیتر بەندییەکانیان نەکوژن" وەلە دوای لەبوردنە گشتییەکە لە کوشتنی پیاوانی گەنجی ئەنفالی بادینان بەردەوام بوونە.
کەتان تاهیر زەویی هاووەاتی گوندە زەوا شەخ پیرامیسی نزیك بامەنی دەڵەت"دوای لەبوردنە گشتییەکە کە گرتمانیان جاش و جەیش بردمانیان بە کەمەگای قەدش، جنەویان پەمان دا، چیمان پە بوو لەمانیان سەند، ئەو ماوەیە خواردنیان پەمان نەدا، دوایی بە ئیڤای عەسکەری بردمانیان بە زیندانی قەلای نزارکە.
گروپەکیش دوای لەبوردنە گشتییەکە خەیان تەسلیم کردەتەو، بردراون بە ئەنشکا دواتر راستەوخە بە سەربازگەی قەڵای نزارکە.
بەشەکیش لە ئەنفالکراوان بردراون بە قەڵای سەربازی ئاکرە، کە لەسەر تەرزی قەڵای نزارکە دروست کراوە، لە قەبارەرەو شەوەدا وەك ئەوە، راستەوخە لەوەشەوە بردراون بە ئەردوگای زەرە ملەی جەژنیکان، نایف رەشو لەم بارەوە دەڵەت " روزا 5/9 ئەم نەچاربووین زاروك و خەزانیت خە مە تەسلیم کرن ،و ئەم هاتین دابین چیایە گارەیی نەزیك 10هەزار کەس لناف چیایە گارەیی ئاسە مابەن ئەم ژی وەك هەزاران کەسین دی هاتن گرتن.
ئەم ڤەگوهاستین بە قەلعا ئاکرە و پاشی بە بارگەیی جیش شعبی، سوپاس بە جەماوەرە ئاکری بومە خوارن ئینا ئەو جەند روژ بوو مە خوارنەك دورست نەخوار بوو ئەم سیاری سەیاڵەت ئیڤایەن سەربازی کرین، من ج ژ خەزان و زاروکەت خە نەد زانی ئەم برین بە ناحیا کەلەکە تومارکرین ئەم برین بەحرکە و مە ل و ەدەرە خەزان و

زاروکین خ ل ج ژنیکان دیتن، " " ل دوو میحو را ش ر بوو ه ر ژ ئ تروش ه تا زاخو ئ و ک س ن د گرتن د برن ق لعا نزارک ئانکو ق لعا هنگافتن و ژ ئ تروش ه تا خواکورك وسوران ئ و ن د هاتن گرتن و ڤ دگوهاستن ب ق لعا ئاکری". ق لای س ربازی ئاکر " 95 کیل م تر ل شاری مووس و دوور و ۱۲۰ کیل م تر د ک و ت باشووری ر ژه ا تی شاری دهک و، ل نوان س چیادای".
ئ م دوو ق ا ی ک ئ نفالکراوانی بادینانیان ب یان گواست ت و، ه ر ی ک یان ل ژ ر س رپ رشتی ب و ب رای تیی کی ئ منی شار کدا بوون، ق ای س ربازی ئاکر ب و ب رای تی ئ منی شاری موس س رپ رشتی زیندانیی کان ناوی کردوو، ق ای س ربازی نزارک ش ل دهك ل ژ ر س رپ رشتی ب و ب رای تی ئ منی دهك بوو.

جیاکردن و

ل س ربازگ ی ق ای نزارک و ك س ربازگ ی ت پزاوا ئ وان ی تاز د گ یشتن ج، ی کس ر جیاد کران و، پیاو و کو گ نج کان د کران لای ک و، ژن و مندا و خ کی ب ت م نیش ل لاک ی دیک ی گ پانی س ربازگ ک راد گیران.
پ سندی د گ ت و د ت ل دهك م ب ستی زیندانی ق لای س ربازگ ی نزارک ی، ب قامچی ب ر و روومان هاتن ل و کات ی د گ ن، گ نج و پیریان جیا کرد و.
کات ك ک جیاکردن و ت واو د بوو، ب ندیی کانیان ب س ر ه گ ور پیس و ب گ ن کاندا دابش د کرد، ه ی ر ق و ت قی ت ب میز و پیسایی زیندانیی کان پ شتر سواق درابوو، ب تایب ت ئ وان ی در نگ د گ یشتن.
ل س ربازگ ی ق ای نزارک پیاو کان ل نه می خوار و د مان و، ژن و مندا یش ل ب شی س ر و.
ز ربی زیندانیی کان ل نه می دوو می ق اک دا ب ندکرابوون، چونک پیاو گ نج کان و ای ئ و ی ژمار یان ک متر بوو، زووتریش ر وان د کران ب م رگ، نه می س ر ئ و ند پ و ق ر با غ بوو، زیندانیان یان ب چینچک و دانیشتوون، یان ل ب ر ق ر با غی و پیسی ل تاوا د چوون ب ر ه یوان کان.

ل ک ین و

ل زیندانی س ربازگ ی ق لای نزارک ل ک ین و ی ورد و جیاکردن و ی ب دیق ت ل گ ئ نفالکراوان و ك زیندانی س ربازگ ی ت بزاوا ن کراو، ک م زانیاریی کیان ل پیاو کان و رگرتوو و ئ شیای

بەرباخە و ناسنامەکانیان لەسەندوون، بەام پرسیار لە ژن و منداەکان نەکراوە،.
دام و دەزگای ئەمن کە سەرپەرشتی زیندانی قەلای نزارکەیان کردووە بەو پەیەی کە پەرەشی هەگرتن و پاراستنی تەماری بەگەنامەیی بوون، ئەو کورتە لەپرسینەوەیان بە ڤیدیە تەمار کردووە کە لە گەە پیاوەکانیان کردووە.

ئەشکەنجە

ئەو پیاوانەی لە ناو ئەتەمبیلەکان کە گەیشتوونەتە زیندانی سەربازگەی قەای نزارکە، بە لەدان دایانیان گرتووەتە خوارەوە، هەندەکیان لە هەش خەیان چوونە، دوای سووکە لەکەینەوەیەکی سەرەتایی، ئەوجا بە راکەشان بردراون بە نهەمی خوارەوە، ئەوەندەیان لەیان داوە، تەنانەت هەندەکیان لە جەگا کەوتوونە.
پیاوەکان بە بەرچاوی ژن و خوشکەکانیانەوە لەو لایانەوە مات و مەلول و بەدەسەات بە کزی راوەستابوون، منداەکانیش دەگریان و هاواریان دەکرد بە بینینیان، قیژە و هاواریان بوو و بە لای باوکەکانیان ایاندەکرد، بەام بە سەندەو شەق و جنەو دەیانگەانەوە بە لای دایکیان. پیاوەکان بە دار و سەندە و کەبە فەلاقە دەکران و بەر شەق و مستەکەە و زلەیان دەدان و سوکایەتیان پە دەکردن، رەزیان لە کەرامەتیان ناگرت.
سکالاکەرانی دادگای بالای تاوانەکانی عەراقی وەنای چەند جەر ئەشکەنجەیەك بە دادگای بالای تاوانەکانی عەراقی دەگەنەوە، لەوانە ریشی زیندانییەکیان سوتاندووە تەنها لە بەر ئەوەی درەژ بووە، پەنج لە زیندانییە پیاوەکان بە دەست و چاو بەستراوەییەوە ئەتەمبەل بەسەر سکیانا رەیشتووە و کوشتویانیانە، بە بلەك کەشاویانە بە سەری زیندانییا شەهیدیان کردووە، هەروەها بەستنەوەی زیندانیان بە ستوونی نا حەوشەی زیندانییەکەوە لەبەر گەرمای مانگی ئاب و سەرەتای سەپتەمبەر.
زیندانییەکان پەە خوەنیان بە دیواری هەەکانی خوارەوەی زیندانەکەوە بینیووە، کە شوەنی ئەشکەنجەدانی پیاوە گەنجەکان بووە. هاوکات لەسەر شەوەی دیزاینی جل و بەرگی گەنجەکان، جەری دوورینی، درەژی ریش و زەری پشدەن و درەژی تەزبەح و شوەنەواری کەتافەی سەر شان و لەپرسینەوە تا ئاستی فەلاقەو لەدانی زەر بەرامبەر بە پیاوە گەنجەکان کراوە.
چەندین حالەتی ئەنجامدانی کەمەکوژی لە زیندانی سەربازگەی قەای نزارکە لەسەر زاری زیندانیان و هەندەك شایەدحا دەگەدرەتەوە،

وەك كەمەكوژی 18 گەنجی گوندەكانی سپێندارەو سواری، وە سەلام زەوەیی رزگاربوویەكی ئەنفالە ئەو شاهیدی كەمەكوژی 13 پیاوی ئەنفالكراوە، كە لەژێر ئەشكەنجەدا شەهیدبوون و لە تەنیشت قەبرەكە نێژراون. "هەموو ئەوانە بە دار و بەرد و بلدۆزەر شەهیدكران، تاوەكو گیانیان دەرچوو ئەشكەنجەدەران، خوێنی ئەوان بە دار و دیوارەوە بوو. من بینیم دوای ئەوە هەموویان بردن و نێیان هەنانەوە."، شایەدحاڵی دیكە دەڵێن تەنها لە دوو رۆژی مانگی ئەیلول 20 كەس لە نزاركە مردوونە، بەڵام تا ئێستا گەڕی هیچ كام لەو كەمەكوژیانە نەدەزراوەتەوە، تاكو لە رێی دەزینەوەی روفاتەكانیانەوە پشت راست بكرێنەوە، سە ئەگەر هەیە" یان روفاتیان تا ئێستا نەدەزراونەتەوە، یان ئەمن لە جێگایەكی دیكە ناشتویانن، یان تەنها ئەشكەنجە دراون دواتر بەردراون بە گەڕە بە كەمەكان لەوە كەتایی بە ژیانیان لەگەڵ پیاوە گەنجەكانی دی هێناوە.
بەڵام زیندانی قەڵای سەربازگەی ئاكرێ، بەتەواوەتی رایەتی ئەمنی شاری موسڵ سەرپەرشتی كردووە، ئەشكەنجەدان تیایدا وەك سەربازگەی قەڵای نزاركە نەبووە كە ئەمنی پارێزگای دهۆك بەڕێوەی بردووە، پێی دەچێت ئەوەی گەیشتبێتە ئەو قەناعەتە بەخت یاری بووبێت.

ئەو ئەنفالكراوەی بە بلدۆزەر شەهید كرا

كەم لە ئەنفالكراوانی بادینان هەن كە دەم دەكاتەوە، چیرۆكی ئەو ئەنفالكراوە ناگەڕێتەوە لە سەربازگەی قەڵای نزاركە، بە بەرچاوی هەموو زیندانەكانەوە بە بلدۆزەر شەهید كراوە.
ئەو كەسەش حەیدەر عەبدوڵا حەمە گەرماڤی یە، یەكەم گیان بەختكردووی زیندانی سەربازگەی قەڵای نزاركەیە كە بە بلدۆزەر درا لە سەری، گیانی بەختكرد.
ئەو پێشمەرگەی پارتی دیموكراتی كوردستان بووە لە گەڕە پێنج بۆ، خەڵكی گوندی گەرماڤی دەڤەری دەسكیلە، كۆمەكی لە تێپباران لە ساڵی 1985 شەهید بووە، ئەو لە رێكەوتی 25-8-1988، لە یەكەم رۆژی ئەنفالی بادینان لە گوندی بیسكە ئەنفال كرا، پاش ئەوەی گوندەكیان لە رۆژهەلاتی برجینی، كەوتە بەر كیمیاباران.
هەروەها فەریدا عەلی گوندی ئیسیان دەڵێت دوو برام بە ناوەكانی شەهید ئەرجان و شەهید فەرید لە قەڵای نزاركە و قەڵای ئاكرێ بە دارو و بلدۆزەر كوژران.

نان و ئاو

لە زیندانی سەربازگەی قەڵای نزاركە خەڵكەكە برسی، نەخۆش، پە پێتی

بوون، لەر خواردنیان بە گیراوەکان نەددا، هەرچەند هەندەك دەگەنەو کە سەموونی رەقیان بە شەق بەیان تەگرتوو. هەروەها رەگایان نەداو خەکەکە بەی ئاوی حەوشەی سەربازگەکە بەکار بهەنن، ئاوی ناو تەنکی گەرم کە پیس بوو داویانە بەو خەکەکە.
بەشەك لە پیاوە پیرەکان ماوەیەك زیاتر لەم سەربازگەیە ماونەتەوە، دواتر ئەوانیش کەوتوونەتە شت کەین لە حەرەسەکان، یاخود خەکی دهەك خواردنیان لە نزیك تەلبەندەکە بە داناون، ئەوانیش چوونە هەیان گرتەتەوە.

پیاوەکان چارەنووسی نادیار

لە پرەسەی ئەنفالی هەشتدا کەی گشتی 2945 پیاو دەستگیر کراون یان خەیان داوە بە دەستەوە، بە پیاوە پیرەکان و ئەوانەشی دواتر ئازاد کران، یان وەك ئەوانەی لە قەای ئاکرە ئازاد کران.
پیاوە گەنجەکانیان کە جیا کردەوە، دوا جار بوو ئەوان بینران وەك گەنجەکانی تەبزاوە، لەماوەی کورتدا لە چاو بزرکران، لە پارەو سەعات و تەزبەحەوە بە ئەوەی پەیان بووە لە لەیان سەنراوە، گەنجەکانی نزارکە جیاکرانەوە بە روتی تەنها بە دەرپەیەکی ژەرەوە بە ئەتەمبیلی تایبەتی بردران بە شوەنی نادیار ئیتر ببەای ببە نەبینرانەوە. شایەدحاەك دەگەتەوە کە رەژی دوای هەنانیان، پیاوەکان بە چاو و دەست بەستراوی لە پشتەوە، لە سەربازگەی قەای نزارکەوە بردراون بە جەگای تا ئەستا نەزانراو، کە مندالی کەمتر لە 15 ساەیشییان لە گەدا بووە. بەام پیاوە پیرەکان هەندەکیان 10 رەژ بە 2 هەفتە لە نزارکە ماونەتەوە.

ناردن بە سەربازگەی سالمیە

سەربازگەی سەلامییە لە باشوری رەژئاوای سەنتەری شاری موسەە بە دوری 30 کیلەمەتر، دەکەوەتە ناو سنووری ناحیەی نەمرودەوە، لە ژەر کارگەری شارەچکەی نەمرودە، سەربازگەی سەلامییە دەورە درابوو بە سوپا، بە خەشی پەشتر سەربازگەی سەربازی بووە.
ئەنفالکراوانی ژن و مندالە و پیرەکان، پاش چەند ەژەك لە مانەویان لە قەای نزارکە و بینینی ئەو رەژە حەشرە، یەکەم گروپیان رەوانەی جەگایەك کرد، کە ژن و مندالەکان زەریان قەت بەو رەگایەیا نەریشتبوون، دوای پەنج کاتژمەر دەگەنە جەگاکە، لە کاتی گواستنەوەی یەکەك لە کاروانەکان، بە دەم رەیشتنەوە ژنەك مندالی دەبەت ناوی دەنرەت هاوار.
زیندانییەکان بە پاسی داخراوی بچووك و هەندەك جاریش پاسی بچووك یان کەستەر و جاری واش بووە ئیڤای سەربازی ئاسایی بردراون، کە

چەکداری ئەمن و ئیستیخبارات لە پاش و پێشی کاروانەکەوە دەیشتن و بە وردی چاودێریانیان کردووە.
لە زیندانی سێربازگەی سالمیە بە یەکەم جار نانووسین و لەکەینەوەی زیندانیان دەستی پێکردووە، لەم سێربازگە یەك نهەمیە گەورەیە کە کرابووە دوو بەشەوە، زیندانییەکان لە ئەتەمبیلەکان دابەزێنران و تەسلیمی پۆلیس و جێیشی شوعبی کران، خرانە ناو هۆدەکانەوە، رۆژانە تەنها سەمونی سێربازی و ئاوی گەرمی تانکییان پێ دراوە.
زیندانیان لەناو ئەو هۆدە گەورە گەرمانە بە بان و بن دەخوتن، ئاودەستەکانی پیس و بۆگەن بووە، هەروەها زیندانییەکان لە ماوەی ئەو دوو بە سێ هەفتەیەی کە لێرە بوونە، پێیوندی لە نێوان قاوشەکاندا نەبووەو زیندانییەکان ئاگایان لە یەکتر نەبووە.
زیندانییەك دەیت دوو شەو لە نزارکە ماینەوە، دووانر بردمانیان بە زیندانی سێربازگەی سەلامیە، کەستەر و گەلابەو سەیارەکان پێشتریان هەنایەوە بە گواستنەومان، بە روت و قوتی هیچمان پێ نەبوو، کردمانیانە ناو ئەو هۆدە گەورانەوە بە هەواو پانکە بەو گەرمایە، برسی و تینی بووین، لە سێربازگەی سەلامیە مامۆیان خراپتر بوو لە سێربازگەی نزارکە.
پێنج سندی رزگاربووی ئەنفالی بادینانە دەگەڵتەوە رۆژی پێنجەم کەکراینەوە بە بردن، نەچوینایەتە ناو ئەو ئەتەمبیلەی بە ئەمە راگیرابوون بە قامچی دەمانیان کردە ناویەوە، بردمانیان بە سێربازگەی سەلامیە، چەند کاتژمێر بەوە بووین، مونشەئەکان لە ڕێگا هیچ رانەوەستان، لە سێرەتا لەو زیندانە برسی بووین، بارودەخمان زۆر خراپ بوو، بەڵام لە کۆتایی حانوتیان دانا، ئەوجا شتمان کەی باشتر بووین.
ئەنفالکراوەکی دیکە بە دادگای باڵای تاوانکان قسە دەکات و دەَەت دوای 8 رۆژ بردمانیان بە زیندانی سێربازگەی سەلامیە، ژمارەی هۆدەکانی 12 هۆدە بوو، ژیان لەو سێربازگەیە زۆر ناخۆش بوو، لە کۆتاییدا دوای دەرچوونی لەبوردنە گشتییەکە بە زۆر هۆپەکیان بە خۆکەکە کرد بە دەهۆَ و زوناوە لە خۆشی لەبوردن گشتی.
زیندانییەکی دیکە بە دادگای بالای تاوانکانی عێراقی دەگەڵتەوە کە پیاوەکانیان بە ماوەی 3 رۆژ بردەتە زیندانی سێربازگەی سەلامیە، دوایی لەوە بردویانیانە بە ئەتەمبیلی سێربازی داخراو براون بە دەست و چاو بەستراوەیی ئیتر نەبینراونەتەوە، ئەو دەیت خواردن خراپ بووە، خزمەتگوزاری تەندروستی نەبووە، سێربازگەکە و هۆدەکان پیس بوونە، بێ منداڵ و پیر زۆر لەوە مردوونە.

زیندانیانی کریستان و ئێزیدی

هەر لە سەربازگەی قەڵای نزارکە ئەنفالکراوانەوە، ئەنفالکراوە موسڵمانەکانیان لە ئەنفالکراوە کریستان و ئێزیدییەکان بە دیوارێکی دابەکەر جیا کردەتەوە.
هەرچەندە بڕیارێك لە کریستانەکان لە فەوجە جاشەکەی ملکە بوون، بڕیارم لێبوردنە گشتییەکە ئەوانی ناگرتەوە، چونکە لە ئاماری سالی 1977 ەوە کریستان و ئێزیدییەکان بە عەرەب درابوونە قەڵەم.
کریستان و ئێزیدییەکان بەشەکیان ئاوارەی تورکیا بوون و بە لێبوردنی گشتی گەڕانەوە، بەشەکیشیان دوای روخانی لادەکانیان چوونە شاخەکان، لە ناویشیاندا زۆرێك هەبوون پێشمەرگە بوون.
دوای لێبوردنە گشتییەکەی ژمارە 736 ی ڕێکەوتی 6-9-1988، ژمارەیەك پەنابەری کریستان و ئێزیدی لە تورکیاوە گەڕانەوە بە خاڵی سنوری ئیبراهیم خەلیلا خۆیان ڕادەست کردەوە، هەر لەوە ئەوانیان لە کوردە موسڵمانەکان جیا کردەوە، وەك ئەنفالکراوە گرتراوەکان نەردران بە زیندانی سەربازگەی قەڵای نزارکە، بەڵام کوردە وسڵمانەکانیان نارد بە ئەردوگای زۆرە ملێی بەحرکە، لە سەربازگەی نزارکە شەش هەڵیان لە نهەمی سەرەوە لە جێگای ژن و منداڵەکان پێشتر، کە ئەوکاتە بردرابوون بە سەربازگەی سەلامیيە بۆیان جیا کردبوەوە.
ژن و منداڵ و پیرەکانیش پاش ئەوەی تاقە شەوەك لە دهەك هەشتبوونیانەوە بە پاس ڕەوانەی ئەردوگای بەحرکە و جێژنیکانیان کردوون. هەر وەها تەواوی پیاوانی گەنجی کریستان و ئێزیدییان بە ئەتەمبێلی داخراو وەك گەنجە کوردە موسڵمانەکان بۆجێگایەکی نەزانراو ڕەوانە کردووە.
هەشتا بنەو بارگەیان تەواویان نەخستبوو لە ئەردوگای زۆرە ملێی بەحرکەو جێژنیکان، لەو دەشت و دەرە لە ناو مارو دووپشك بوون، لە سەرەتای هەفتەی کۆتایی مانگی سێپتەمبەردا کریستان و ئێزیدییەکان لە لایەن ئیستخباراتی عێراقییەوە دەستگیر دەکرێن، لەوە پێیانیان وتبوو دەتانبەین بۆ لای پیاوەکانتان.
دواتر لە بنکەی پۆلیس هەموو ناوەکانیان بڕاورد دەکرێن، کریستان ئێزیدییەکان لە یەك جیا دەکەنەوە، وە ئێزیدییەکانیش ئەوانەی لە سەربازگەی قەڵای ئاکری و قەڵای نزارکە بوونە، لە یەکتری جیا دەکرێنەوە، ئەوانەی لە زیندانی قەڵای ئاکرێ وە هێنرابوون دەستگیر ناکرێنەوە لە گەڵ چەند کریستانێك لە ئەردوگاکە دەمێننەوە، تا نزیك ئەوکاتەی سەدام کوێت داگیر دەکات و قەدەغەی هات و چۆ هەڵدەگرێت، ئیتر دەگەڕێنەوە بۆ ناوچەکان خۆیان. لەم پرسە زامانیە کەی گشتی 152 هاووڵاتی ئاشورو کلدانی کریستان و 183

هاووڵاتی ئێزیدی ئەنفالکران .

گەڕانەکی بۆ کەمپ

لە ساڵی 2018 لە ڕۆژی ڕەسمی یادی 30 ساڵەی ئەنفالی بادینان‌دا 13 ڕووفات لە قەڵای نزارکێ بە خاکسپێردران، کە لە ساڵی 2007دا لە گۆڕستانی شاخکێ لە گەڕانەکی بۆ کەمپ دەرهێنرابوون، ئەو ڕووفاتانە تا ئێستا نەناسراونەتەوە، ئێستا شوێنی لە گەڵ نیشانیان وەکو گۆڕستانی ئەنفالکراوان دەناسرێت لە قەڵای نزارکێ، کەسوکاری قوربانیان داوا دەکەن پشکنینی DNA بۆ قوربانییان بکرێت، تا ڕووفاتەکان بناسرێنەوە، ئیتر تاکو ئێستا هیچ گەڕانەکی بۆ کەمپی پیاوە گەنجەکانی ئەنفالکراوانی بادینان نەدۆزراونەتەوە.

ئەردوگاکانی بەحرکەو جێژنیکان جهێنەمەك بۆ ئەنفالکراوان

ئەنفالکراوانی بادینان لە هەموو لایەکەوە ڕێگاکەی ڕوو لە بەحرکەو جێژنیکان بوو، لە زیندانی سەربازگەی سالمییەوەو لە زیندانی قەڵای ئاکرێوە، لە زیندانی قەڵای سەربازی نزارکێوە، لە ئیبراهیم خەلیلەوە، لە سنووری ئێرانەوە، تەنانەت هەندەك لە ناحیەی بەکوڤای زاخۆوە، لەو ماڵەی هەڵاتووی ناوچەی ئەنفالکراوی بادینانی تێدا گیراوەو بە دوایدا زیندانی کراون، پاش ماوەیەك ئێشکەنجەدان بە لێبوردنی گشتی ئازادکراون و ڕەوانەی ئەردوگای زۆرە ملێی بەحرکە کراون.
ئەم ئەردوگایانە توند ئابلووقە درابوون، بواری هات و چۆ زۆر کەم بوو، هیچ خزمەتگوزارییەکیان بە دابین نەکرابوو، لەناو خێو و تەزو مارو دووپشك لە ژێر خێمە، بێ نەخۆشخانە و قوتابخانە و ئاو و کارەبا لە سەرەتا، لەسەر هاوکاری و میهرەبانی خەڵکێ میهرەبانەکەی هەولێر دەژیان. ئەنفالی هەشت تا ڕاپەڕین بەردەوام بووە، مردن لە بەحرکەو جێژنیکان بەسنوور بووە وەك درێژەی ئەنفالکردن، تەنانەت هەندەك باس لە مردنی حەوت سەت منداڵ دەکەن، کە لەو دوو ئەردوگایە مردبێتن.

سەرچاوەکان:

1- گەلها نزارکێ خالد ئەحمەد بادی کوردستان – دهۆك بەرگی دووەم 2024 چاپخانەها پارێزگوها دهۆکێ
2- ئەنفالا بادینان قوناغا هەشتێ ودوماهێك قوناغا قرکرنێ(خاتمێ الانفال)/ نایف ڕشو
3- جینەساید لێ عێراقدا ..پڕۆلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد – هیومان

ەایتس وەچ/ میدە ئیست وەچ چاپی سێیەم 2013 چاپخانەی کەماڵ – وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە محەمەد حەمە ساڵح تەفیق
4- سی دی دەسێیی ئامادەکراوی ئینفال لە لایەن دادگای باڵای تاوانکارانەوە.
5- محکمە الانفال اعداد ریکار مزوری بمساعدە محامی ایاد کاکەیی
https://www.rudaw.net/sorani/kurdistan/250820239 -6
7- https://www.facebook.com/watch/?v=948272956677311

پەنجەنمایەک بۆ ئەدەبی سەمەری.. نەژاد عزیز سورمە

پێش خەبەر

(1)

دەروازە ئارکیۆلۆژییەکان ئەوەیان یەکلا کردووەتەوە یەکەم نیشتەجێی بوونی ئادەمزاد لە چەرخی بەردینی نوێیەوە، لە بنار و لووتکەی چیاکانی باکووری ئەو شوێنەدا بووە، کە لە ئاخر و ئۆخری فەرمانەوایەتی ساسانییەوە بە عێراق دەناسرێ.
ئەو دەمە دەشتاییەکانی باشووری عێراق لە ژێر ئاودا بوون، بەگومان هەل و مەرج و باری سرووشتی و ئابووریی دامێن و قەدی ئەو چیایانە لە پێشەوەی ئەو هێیانە بوون ئادەمزادی ئەو چەرخە (چاخی بەردینی نوێ)وردە وردە واز لە ژیانی ئاو و کێکردنەوەی بژێوی بڕنێ و لە شوێنێك جێنشین بێ و بچێتە قەناغی بەرهەمهێنانی بژێوی و بەخێو کردنی ئاژەڵ و لە پاشانیش ئەو شێشە بەرپا بکا کە بە شێشی کشتوکێ ناسراوە.
تا ئێستاش (باوەکو لە شوێنی دیکەش هەندێ مەبەندی نیشتەجێ بوون هەبوو بن، وەك باشووری ێژئاوای ئاسیا و بەشی باکووری ێژهەاتی میسێپۆتامیا). دێزراوەی پاشماوەی بەرهەمی شارستانیەتەکانی ئەو سەردەمانە ئەوە دەسەلمێنن گوندی چەرموو (50 کم بەرەو ێژهەاتی چەمچەماڵ) یەکەمین گوندی کشتووکێی بووە، ئەو دێزراوانەیش زێربەیان دەگەێنەوە بۆ (7000ی پ.ز) کە دەکاتە زیاتر لە 9000 نۆ هەزار ساڵ بەر لە ئێستا.

(2)
به دڕزینەوەی مەعدەن و سەرهەڵدانی ئەو چەرخەی کە بە چەرخی بەردی-مەعدەنییەوە دەناسرێتەوە، کەمەڵك دەسکەوتی گرنگ هاتنە دەست کە مژدەی شارستانیەتێکی کامڵیان دەدا، لە ئاکامیشدا و لە ئەنجامی وەختاوەختی بە بارانی و چەند ماوەیەکی وشکان، ئادەمزادی بەرەو خوار، بەرەو دەشتاییە بە پیتەکانەوە ڕاکێشا کە هەموو هێیەکی ژیانی تێدا بوو، بەم جۆرە سەرەتای دروست بوونی شار و بۆاو بوونەوەی کشتوکاڵێکی پێشکەوتوو بە هۆی ئاودان و بەکارهێنانی ئەو ئامێرە نوێیانەی چەرخی مەعدەنی هێنایە کایە و بەرەبەرەیش وای لێهات کامڵتر لە دەشتە بە پیتەکانی باشووری عێراق دەرکەوت، ئەمەش لە سنووری سێ هەزار و پێنج سەدی پ.ز. کە بە چەرخی (نیمچە مێژوویی-Proto historing) ناسراوە(1)

(3)
لە نیوەی دووەمی (3500 پ.ز)یش کە نووسین داهێنرا بوو، لە هەزاری سێیەمدا بەرەو پێشتر چوو، ئەوە بوو نووسینی بزماری (Cuneiform) بوو بە هۆی تۆمار کردنی زۆربەی لایەنەکانی ژیان و پەرستگا و سیستەمی حوکم، بە تایبەتیش لەو کاتەدا کە بە کاتی دەوڵەتێکەی شار(دویلات المدن)ـەوە ناسراوە…
ئەو دەمە گەلێك لەسەر شانۆی ژیان بوون کە بە(سۆمەری) دەناسرێن.
هەر لەو کاتەشدا واتە سەردەمی دەوڵەتێکەی شار چەند ڕەمزی ئەفسانەیی پەیدا بوون، لە پێشەوەی هەموویشیانەوە(گەلگامش)و پاڵەوانی لافاو (ئۆتناپووشتم).
ئەم ڕەمزانەیش (ئەگەر بشێ بڵێین) نیشانەی چەکەرەکردنی بیرو هەست کردنی ئادەمزاد بوو بە ململانێی نێوان مان و نەمان.

(4)
بگومان سۆمەریەکان بە بنیاتنەری شارستانیەتێکی ڕەسەن دەژمێردرێن(2) نەك هەر لە ڕۆژهەڵاتدا بەکو لە تەواوی دونیادا.
ئینجا بەرلەوەی بچینە سەر باسی ئەدەب، وا چاکە پێشەکیەك لەبارەی وشەی سۆمەر و نەژادی سۆمەریەکان بزانین.
نەژادی سۆمەریەکان تا ئێستا بە گرفتێکی مێژوویی ماوەتەوە ئایا لە کوێوە هاتوون و کەی و بە گوێرەی کامەیەی نەتەوەکانی دونیا بە کام کامەیەوە دەگەڕێنەوە؟ دیسان ئەم پرسیارانە تا ئێستا بە هۆی دڕزاوەکانی بەردەست ئارکیۆلۆژیست و مێژووناسان نەیان توانیوە بە تەواوی دەستنیشانی نەژادی سۆمەریەکان بکەن. خێیشی ناوی (سۆمەر) لە تێکستە بزماریەکاندا بە (Ki-En-Gi)کی-ئێن -گی)یەوە هاتووە، کە

(Ki)یش لە زمانی سەمەریدا نیشانەیە بۆ شار یا وڵات ، بۆ نموونە کە دەنووسرا (ئوروم کی-Urimki) بەم جۆرە نیشانەکەی بە دوادا دەهات یا (لەگەشLagashaki) کە دەکاتە شاری لەگەش بە پێی ئەوەی (Ki) بەدوادا هاتووە. بۆگەی دووەمیش کە (En)ـە ، لە زمانی سەمەریدا بە مانانی گەورە، مەزن یا بە عارەبی (سید) و بە ئینگلیزیش (Lord) یا (master)ـە بۆگەی (Gi)یش نیشانەی دارودرەختە،کە بۆگەکان هەموو دەکاتە گەورەی وڵاتی (شاری) قامیش، یا (خەڵکی وڵاتی قامیش)، کە ئەمەش تەواو ئەو شوێنە دەگرێتەوە سەمەریەکان بڕشکەی یەکەم شارستانیەتیان تیا دانا(3).
لە مەسەلەی ڕەگەزی سەمەریەکانیش، مێژووناسان گومانیان لەوەدا نەماوە کە ئەم گەلە هیچ پەیوەندییەکیان بە سامییەکانەوە نییە، بەڵام لە کۆوە هاتوون و کەی و چۆن و سەر بە چ گرووپێکن وەك نەتەوە)، ئەمە تا ئێستا ساغ نەبووەتەوە(4) ، هەر ئەوەندە ئاشکرایە گەلێك لە باشووری عێراق کە سامیش نین دەردەکەون و شارستانیەتێك بنیات دەنێن کار لە گەلانی دیکەش دەکەن.(ئەکەد)یەکانیش کە دەڵێن سامین ناوی ئەم گەلەیان بە (شوماریم-Sumerlm) بردووە.
لە هەموو ئەو دیاردە شارستانیەتیانەش گرنگتر کە سەمەریەکان دایان هێنا نووسین بوو، ئەو نووسینەی بە نووسینی بزماری ناسراوە و نزیکەی بە تەواوی مەبەندە شارستانیەتەکانی ئەوسادا بۆاو ببووەوە، نەك هەر ئەمەش بەکو هەندێ لە زانا ئارکیۆلۆژییەکان وەك (موریMory) بە بناغەی گشت نووسینێکی دونیای دادەنێن(5).
ئەوە بۆجگە لە دیاردەی دیکەی وەك پیشەسازی و بیناسازی و بازرگانی و هونەر و…تاد کە دەزراوە ئارکیۆلۆژییەکان بەگەی بینراون لەم ڕووەوە، بە چەشنێك یەکەم بن لە بنیاتنانی یەکەمین قوتابخانە و یەکەمین گێرانیی دێداری و خێشەویستی و یەکەم چەکەرەی بیر و یەکەمین لە داهێنانی زمان و نووسین.

ئەدەبی سەمەری

لەگەڵ ئەوەی بیروباوەری سەمەریەکان ئەفسانەئامێز بووە، بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێ ئەدەبەکەیان هیچ پەیوەندی بە ژیان و گوزەرانی ڕۆژانە و ئەوەی پێی دەگوترێ بیری بابەتی و مەنتیقییەوە نەبێ، بەکو لە هەموو مەیدانێکدا تێمارکراوی ئەدەبییان هەبووە.
بۆجگە لەوەش ئەدەبی سەمەری سیما و ئادگاری تایبەتی خۆی هەیە بەوەی ئەگەر کۆنترین نەبێ لە ئەدەبە هەرە دێرینەکانی دونیایە و

ئەدەبێکی هەسەنە بەو مانایەی خۆیان بە دەستی خۆیان، بەو زمان و خەتەی خۆیان دایانهێناوە بە دەستمان گەیشتووە، ئەمەش بە پێچەوانەی زۆربەی ئەدەبیاتی دڕین، بەکو ئەدەبیاتی سەردەمە نزیکەکانیش لە گۆڕان و دەسکاری و شێوانەوە بە دوور بووە دیسان ئەو ئەدەبە هی داهێنەری سەرەی خۆیەتی(6) و ئاوێنەیەکی بێگەردی سرووشتی ژیانی کەمەڵایەتی و ئایینی بووە ئەم سیما و ئادگارە تایبەتەش ئەو ئەدەبە دەوڵەمەندەی دەوڵەمەندتر کردووە، بەوەی بووە بە سەرچاوەی توێژینەوە و لێکدانەوەی زۆر لایەنی ژیانی سەمەریەکان خۆیان ، هەروەها زانین و لێکدانەوەی ئەو مەسەلە گرینگانەی پەیوەندییان بە بیروباوەڕ و بۆچوونیانەوە هەیە لە بەرامبەر گەلێك دیاردەی سرووشتی و دروست بوون و گەردوون و دونیا و...تاد. هەرچەندە تێکستە ئەدەبیەکان بە بەراورد لەگەڵ تێکستی دی کەمن، بەڵام ئەمانەی هەموو تێدا هاتووە.
جێی باسە دوای پێکهێنانی دەوڵەتی ئەکەدی و لێکدانەوەی دەوڵەتەکانی شار لە لایەن(سەرجۆنی ئەکەدیی)ەوە، باوەکو زمانی هەسمی دەوڵەت ئەکەدی بوو، زمانی ئەدەبی و هەموو ئەوەی پەیوەندی بە خوداوەند و پەرستگاوە هەبوو، تەنانەت بەشێکی زۆری ئەوەی لە قوتابخانەکان دەخوێندرا سەمەری بوو، ئێستاش دیقەت دەدەین گەلێك وشەی سەمەری هاتووەتە ناو زمانی ئەکادیمییەوە تەنانەت زمانی سەمەری کاریشی کردووەتە سەر زمانی ئەکەدی.(7)
بەم جۆرە بە گوێرەی سەمەریەکان ئەگەرچی زمانەکەیان نەگەیشتە پلەی ئەلفوبێ و بە بێگەیی مایەوە، بەڵام لە لایەنی ئەدەبەوە دەوڵەمەند بوو (8).

بابەتەکانی ئەدەبی سەمەری

ئەدەبی سەمەری چ ئەوەی بە شیعر یا ئەوەی بە پەخشان تۆمار کراوە لە دەرگای گەلێك بابەتی داوە کە پەیوەندی بە ژیان و بۆچوونیانەوە هەیە، هەروەها بێ نەژادی بوون و گیروگرفتەکانی کەمەڵ و هەڵسوکەوتی تاقە کەس بەرامبەر ئەو سیما و ئاکارە کەمەڵایەتیانەی پەیوەندییان بە ژیانی زۆحییانەوە هەیە، وەکو: مردن و دونیای پاش مەرگ و مەسەلەی نەمری و چاکە و خراپە و یا ئەوەی کە پێی دەگوترێ عەدالەتی خوایی.
ئەو بابەتانەش دەتوانین لەم دوو سەرە قەڵەمەدا کۆبکەینەوە:

یەکەم/شیعر، دووەم/پەخشان

بە گوێرەی شیعر ئێمە لێرەدا باسی چۆنیەتی ئادگارە هونەریەکانی

ناکەین سەبارەت بەو هۆیانەی پەیوەندییان بە پێکهاتنی زمانی سۆمەری خۆیەوە هەیە. بەڵام هەوڵ دەدەین دەستنیشانی ئەو داستانە بە ناوبانگانە بکەین کە سۆمەرییەکان بە شیعر نووسیویانەتەوە لە بەرایی هەموو ئەو داستانەشەوە، داستانی گەلگامش، کە چەند مەسەلەیەکی گرنگی فەلسەفی تێدایە، لە سەرووی هەموویانەوە کێشە و ململانێی مرۆڤ بەرامبەر بە مردن(9)…
بۆجگە لەو وێنە شیعریانەی ئەو داستانە نەمرە… دا هاتوون بە نموونە با پێکەوە سەرنجێکی ئەم وێنانە بدەین کە لە داستانەکەدا هاتوون، کاتێ گەلگامش وەڵامی عەشتار دەداتەوە(10) کە داوای لێ دەکا بیهێنێ بەهیوای ئەوەی لە دەرفەتێکی تردا بگەڕێمەوە سەری:

(گەر بتهێنم چیم پێ دەبڕێ؟
تێ،
تێ لە ئاگردانێك زیاتر نیت
ئاگرەکەی لە سەدا کوژابێتەوە
تێ وەك دەرگای بنەبانێی،
هیچ با و زریانێك ناگڕێتەوە…
تێ کێشکێکی قارەمانی تیا کڕێ ئەدەن
تێ قیژی،
ئەوە پیس دەکەی هەڵتدەگرێ
تێ کوندەیێکی
ئەوەی هەڵتدەگرێ تەڵی دەکەی…
تێ کەوشێکی
ئەو پێیە دەگەزی لە پێت دەکا…)(11)

دەتوانین ئەو بابەتانەی بە شیعر تێمار کراون لەمانەی خوارەوەدا کۆیان بکەینەوە:
• ئەو ئەفسانانەی پەیوەندییان بە نەژادی بوونەوە هەیە، وەك نەژادی خوداوەند و ئادەمزاد…
• داستانی پاڵەوانان، وەك داستانی گەلگامش.
• ئەو چیرۆکانەی پەیوەندییان بە لافاوەوە هەیە.
• ئەو شیعرە ئاینیانەی لە هەندێ بۆنەدا لە پەرستگاکان دەخوێندرانەوە
وەکو پەرستگای (ئێنلیل-Enlil).
• ئەو ئەفسانەی پەیوەندییان بە مردن و دونیای خوارەوە (Nether world) هەیە، وەك ئەفسانەی چوونە خوارەوەی (عەشتار). (nin-an-na).

• شیعری خۆشەویستی و دڵداری و ئەوەی پەیوەندی بە ژنهێنانی خواوەندەوە هەیە.
• شیعری لاواندنەوە، یا ئەو شیعرانەی بۆ مردن و دونیای خوارەوە نووسراون.
بۆجگە لە چەند بابەتی دیکەش کە هەر بە شیعر نووسراونەتەوە، لەمانەش هەندێکیان بۆ پیاهەڵدانی خواوەندان گوتراون.
وا لە خوارەوە چەند پارچە شیعرێك بە پێی ماوەی ئەم وتارە بە نموونە دەخەینە ڕوو(12)
(1) بەشێك لە ئەفسانەی سەفەری نینئەننا (عەشتار) بۆ دونیای خوارەوە…
ئەم شیعرە داڕێژراوی شاعیرێکی سۆمەریە…
(رستە دووبارە کراوەکانی لە لابراوە).
شیعرەکە دەڕژێتە…بەڵام ئەمەی خوارەوە لەو ڕاستەوە دەست پێی دەکا کە (نەنشێبیر)، قاسیدی (نینئەننا) بۆ ڕزگار کردنی دەچێتە لای خواوەندان:
……
ئێنلیل، ئەی باوك!
مەهێلە کچەکەت
حوکمی مردنی لە دونیای خوارەوەدا
بەسەردا بدرێ
مەهێلە مادەنە بۆ خێتەکەت،
تێکەڵ بە خێڵی دونیای خوارەوە بێ
مەهێلە لازوەردە(13)ێ گرانبەهایەکەت بشکێ و
ببێ بە بەردی دەستی بەردەوانان.
مەهێلە نینئەننای هێشتا کچ
حوکمی مردنی لە دونیای خوارەوە بە سەردا بدرێ.

ئەگەر ئێنلیل لەم کارەدا لایەنگیری نەکردی، بچێرە (ئوور)… لە ئووریش، کە لە ماڵدا، لە وەاتدا دەچیتە ژوور(14)
لە (ئیکشونوگال)، مەزنی ننا(15)…
لە پێشیدا بگری و(بڵێ):
ننا، ئەی باوك!
مەهێلە کچەکەت…(لێرەدا پێنج دێر دووبارە دەبێتەوە).
ئەگەر ننایش لەم کارەدا لایەنگیری نەکردی، بڵێ (ئەریدێ)،
لە (ئەریدێ)ش کە دەچێتە ماڵی (ئانکی)(16) لە پێشیدا بگری و بڵێ:
ئانکی ئەی باوك!
مەهێلە کچەکەت… (لێرەدا پێنج دێرەکەی پێشوو دووبارە دەبنەوە).

ئانکی باوك و گەورەی حیکمەت
کە (خ□راکی ژیان) و (ئاوی حەیات) دەناس□
بە □استی ژیانم پ□ دەداتەوە…تاد (17)

(2)) نموونە لە ئەدەبی لاواندنەوە، کە ب□ لاوانەوەی شاری (ئوور) گووتراوەکە خوداوەند بە ج□ی د□□ن (دوای ئەوەی د□رە دووبارەکراوەکانی ل□ لابراوە).

……

حەوشەی م□گەلی بەج□ ه□شت،
ب□یە با بردی
(گای ک□وی)(18)
حەوشەی مە□ەکانی بەج□ ه□شت و با بردی.
ئ□نلیل حەوشەی □انی بەج□ ه□شت ئیتر با بردی…

……

لە چلەمین د□ردا شیعرەکە دەگاتە لاواندنەوەی شاری ئور:
(لاوانەوەت، بە ئ□شە، تا□ە
ئەی شارەکە
شاری ئووری و□ران بوو، لاوانەوەی تا□ە، بە ئ□شە
چەندی لاوانەوە بە ئ□شەکەت بم□ن□
گەورەی گریاوت ئەوەندە،
خەمبار دەب□…
ئەو خواوەندەی ما□ی خ□ی کاول کرد
لە گریان و وەخ□□اهاتندا هاوبەشی شارەکەیەتی…تاد(19)

(3) نموونەی شیعری خ□شەویستی وعەشق
ئەم نموونەیەی خوارەوە پارچە شیعر□کە تایبەت بە ئاهەنگی ژنه□نانی خواوەند کە پ□ی دەگوترا (گیپار). ئەم ئاهەنگەش لە پەرستگا، یا ک□شکی پاشادا ساز دەدرا، پاشا دەوری خواوەندی دەدی وکاهن□کیش دەوری نینئەننای دەدی. هەردووکیشیان دە□از□نرانەوە و ژوور□کی تایبەتیان لە پەرستگادا ب□ تەرخان دەکرا، ئینجا بووك بەم شیعرە پ□شوازی زاوای دەکرد.
ئەم شیعرە دەگە□□تەوە سەردەمی پاشایەکی ئیسن (2017 پ.ز):

ئەی ئەو زاوایەی د□م عاشق و سەوداسەریەتی
بە ت□ گەیشتن چەند خ□شە،
شیرینە و□نەی هەنگوین
بە خ□شەویستیت ئەسیرت کردم.
خ□زگە دەهاتیە ژووری نووستن…

لەمگەر ئاتمووسم زاواکەم
ماچەکانم لە هەنگوین شیرینترن…
لە پێخەفی چوونە باڵ یەکدا
بمهێڵە چێژ لە جوانیت وەربگرم…
هەستە ئابە ئەی زاواکەم بۆ ماڵمان
تا ڕۆژ دەبێتەوە لێی بنوو(20)…

(4) ئەم شیعرەی خوارەوەش نموونەی شیعرێکە لە بەیەك گەیشتنی دوو خواوەندی عاشق دەدوێ، زۆربەشی بە زمانی نینئەننا و دموزی- تەموز دەردەبڕێ.
لەم شیعرەی خوارەوە دموزی داوای بە یەکگەیشتنێکی پەلە لەنینئەننا (عەشتار) دەکا.
شیعرەکە دێرە دووبارەکراوەکانی لێ لابراوە:

دوێنێ، کە من،
شاژنی ئاسمان
وەختێ لەسەر یەك تەل ئازابوومەوە
بە خێم دەنازیم…
کاتێ بە تەنێ کەیفم دەکرد،
ورشەم دەدا…
کاتێ لەگەڵ هەڵاتنی نووری شەفەق گێرانیم دەچێی
کە(کولی-ئاننا-(21) هاتە لام
کە تاجی سەرم (دموزی) پێم گەیی
(ئوشم-گال-ئاننا) (22)دەستی تێوەرێنام…
لێرەدا نینئەننا دەیەوێ لەبەری هەبێ و پێی دەڵێ:

ئەوە چییە(گای کێوی)! لێم گەڕێ…
دەمەوێ بەرەو ماڵ ببمەوە…
چ بە دایکم بڵێم؟
چ بیانوویەك بۆ (ننگاڵی) دایکم بهێنمەوە…؟
دەموزیش بەم جۆرە وەڵامی دەداتەوە:
ئەی نینئەننا…
ئەی لە هەموو ژنان ژنتر
فێرت دەکەم چی بڵێی،
پێی بڵێ،
لەگەڵ دەستە خوشکێکم بۆ مەیدانی گشتی شار چووین
بە گێرانی و هەڵپەکێ ئامانبوارد و
سترانەکی خۆشی بۆ چێیم

له خۆشیان…خۆم له بیر چوو و
دره‌نگیم لێ داهات(23)
(ئه‌وی به پەخشانیش نووسرابێته‌وه گەلێك بابه‌تی گرتووه‌ته‌وه له‌وانه(سەره‌رای ئەو قانوونانه‌ی که سەمەریه‌کان بە گەلێك لە پێش حامورابییه‌وه دایان ناوه، هەروەها چەندین بابه‌تی دیکه‌ی زانیاری و ئه‌ده‌بی حیکمەت و پەند و قسه‌ی نەسته‌ق و چیرۆکی هەمەجۆری دی.
وا له خواره‌وه نموونه‌ی هەندێ لەو پەند و قسه نەسته‌قانه ده‌خه‌ینه ڕوو بە هیوای ئەوەی لە ئاینده‌دا سەربەخۆ باسی دیارده تەمارکراوه‌کانی شارستانیه‌تیان بکه‌ین:

• (هەر به ته‌نها هەژارانن له وڵاتی سەمەردا بژده‌نگن.
• (قسه‌ی دایکت وەك فەرمانێکی خودایی وەرگرە).
• (داوای ژیان له (نه‌نگشزیدا)(24) مەکه.
• (ماڵ، وەك باڵنده وایه نیشتمانێکی جێگیری نییه).
• (تۆم کردووه‌ته‌وه، بەڵام کۆته‌کان مەحکه‌من).
• (قازانج بێ ماندوو بوون نابێ).
• (که هەستی کرد نزیکه مردنه وتی هەرچی هەمه با بیخۆم، که چاکیش بووەوه وتی با دەستم بگرم).
• (دەشێ براده‌رایه‌تی ڕاژێ بخایەنێ ،کێلایه‌تیش زەمانێ).
• (پیاو سێبەری خواوەنده، کێلەش سێبەری پیاوه، بەڵام پاشا وێنەی خواوەنده).
• (که هەوێنی بیره ترش بێ، بیره چێن شیرین دەبێ).
• (دووپشك به مرۆڤێك وەده‌ڵا چ سوودێکی پێ دەگا؟ سیخوڕێکیش مردن بەکەسێ دانێ چی پێ دەبڕێ).
• (گای بێگانان گیای دەخوا، هی خاوەن کێڵگەش له برسا مێ دەبێ).
• (ئەوەی خۆشت دەوێ، دەبێ بەرگەی زوێمیشی بگری).
• (هونەری نووسین باوکی زانایان و دایکی خەتیبانه).
• (ژنی دەست بڵاو له ماڵدا له هەموو شەیتانان به زیانتره).

دواجار ئەوه پەنجەنمایەك بوو بێ ئەده‌بی سەمەری، ئەو ئەده‌بەی ئێستاشی لەگەڵدا بێ سەرچاوەی گەلێك داهێنانی نوێیه، پێم وایه بەقەد ئەوەی بابەتێك نییه بتوانرێ به ئاسانی کون و کەلەبەره شاراوەکانی دەستنیشان بکرێ، به قەده ئەوه بابەتێکی چەشه بەخشه. هەرچی چۆنکه ئەم سەره‌قەڵەمه له مشتی خەروار زیاتر نییه.

پەراوێز

(1) بڕیه پێی دەڵێن چەرخی نیمچه مێژوویی، چونکه ئەو دەمه نووسین

هشتا له سەرەتادا بوو و لە کاروباری پەیوەندار بە ژیان بەکار نەهاتبوو.
(2) شارستانیەتی هەسەن (Original Civilization) واتە ئەو شارستانیەتیانەی کە لە شارستانیەتی تەرەوە پەیدا نەبووبن، بەکو لە کولتووری چەرخەکانی پێش مێژوو پەیدا بووبن و نەشونمایان کردبێ.
(3) هەندێ لەو باوەڕەدان کە (سۆمەر) و (کی- ئین- گی) دوو وشەی دوو شوێنی سۆمەری (ئەمیکێ) و (ئەمیزاێ) بن کە یەك مانا ببەخشن (کە ئەمیکێ)ش زمانی نووسین و (ئەمیزاێ)یش شوێنی قسەکردن بووە)… هەندێکی دی (کی-ئین- گی) یان بە (واتای خواداوەند ئانگی) وەرگێراوە- (بڕوانە: جەرج ڕۆ – العراق القدیم- وەرگێرانی حسین عەلوان حسین-ل585).
(4) ئارکیۆلۆژی کە دەکاتە زانستی هەموو شوێنەوارناسی هەمیشە پشت بە بەڵگەی دێزراوەوە دەبەستێ، لەم زانستەدا هەموو مەسەلەیەکی مێژوویی جێگای گومان دەبێ بەو پێیەی دەگونجێ دێزراوەی نوێ زانیاریەکانی پێش خۆی هەت بکاتەوە یا خود زیاتر بیچەسپێنێ… بێ نەژادی سۆمەریەکانیش هەر بەو شێوەیە، شایەد سبەی زانیاری تازە بە هۆی پشکنینی ئارکیۆلۆژی بدۆزێتەوە.
(5) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە (Moory: The Origien of Civilization-Oxford).
6)) هەرچەندە کەم وارێك کەوتووە ناوی نووسەر یا داهێنەرەکەی بە سەرەوە بێ- تەنها نووسەرەکان وەك لە تابلۆ قوڕیەکاندا دەردەکەوێ بە تەواوی خۆیان بە تێکستە ئەسڕیەکە دەبەستەوە.
(7) هەر بۆ نموونە دەبووایە فرمان وەك ئەوەی لە کۆمەڵەی زمانە سامییەکاندا لە پێشەوەی هاتبا، سەیر دەکەین لە زمانی ئەکەدیدا (کە دەیگەڕێننەوە بۆ کۆمەڵەی زمانە سامییەکان) فرمان لە کۆتایدا دێ.
(8) زۆر تێکستی سۆمەری کە بۆ زمانی ئەکەدی و شێوە سەرەکییەکانی بابلی و ئاشووری وەرگێڕاون دێزراونەتەوە.
(9) نووسەری ئەم چەند دێرە دەبەردایە ئەم داستانە)مەبەستم داستانی گەلگامش)ـە دەکاتە کوردی دوای ئەوەی کە بەراوردی تێکستە وەرگێڕاوەکان تەواو دەکا و بە تایبەتیش تێکستەکەی مامۆستا تەها باقر لەگەڵ تێکستی چاپیزەر.

(ئەوەی سەرەوە لەکاتی خۆیدا لێرە لە پەراوێزی(9) نایەمدا ئاماژەم پێ دابوو ، پاش ماوەیەك لە وەرگێڕانی داستانەکە بوومەوە بە پەراوێزنووسی و ڕوونکردنەوەی زۆری لایەنی داستانەکە کە پشتم

بەستبوو بە کەمەڵك سەرچاوەی باوەڕکراو (بەوی من خۆم شونەوارناسی)م لە زانکۆی بەغدا تەواو کردبوو ، کەم تا کورتك شارەزاییم لە هەبژاردنی سەرچاوەکانەوە هەبوو .. ، ئەو دەمەش چاپکردن ئاسان نەبوو ، مایەوە تا پاش (ڕاپەڕین)، ڕاستی ئامادەم کردبوو هەوڵی چاپکردنی بدەم ، زۆر لە براەرانیش سیایی داستانەکەیان دیبوو، کەچی لە پرسەیەکی باوەنەکردەدا ، لە شەوی(قارەمانانە)ی برایاندا کەمەڵك لەو جەردە و ڕەگر و داخ لە دڵە جاهیلانەی نە لە مژوو گەیشتوون نە بەتەمان تۆی بگەن لە بەرەبەیانکی شوومدا (پاڵەوان)انە هەیان کووتایە سەرماڵی دایك و خوشك و برام لە گەەکی شەش لە هەولێر کە تەنیا ژن و منداڵی لێ بوون (من ئەوسا بەهۆی بارودۆخی ماددی ماڵی سەربەخۆم نەبوو بە خۆزانەوە لە خزمەت دایکمدا بووم) ، کتێبخانەکەم کە هەموو براەرانم ئەوانەی نمەکیان کردووم دەزانن خۆی لە زیاتر لە هەشت هەزار8000 کتێب و دیکۆمێنتی مژوویی دەدا لەگەڵ ژمارەیەك دەسنووس لە پێشەوەیان ئەم داستانی(گەلگامش)ـە کە زۆری پێوە ماندوو بوو بووم ، کتێبەکان لە بازاڕی هەولێر هەرزانفرۆش کرا بوون(بەوەی هەندێ خزم چەند دانەیەکیان بێ کێبوومەوە کە ناوی منیان بەسەرەوە دیبوو) و دەسنووسەکانیشم هەمووی تیاچوون ، زۆر بە داخەوەش کەسێ ، کەمن زیاتر ووم لەو براەرانەیە نان و نمەکمان لەبەین بوو ورتەیان لێوە نەهات .
بەم چەشنە داستانی گەلگامش ، باسی ڕۆحی بەفرینی دایکم ناکەم کە پاشان بە ماوەیەکی کورت دوای ئەوەی بە پێخواسەوە لە بازگە بەڕێیان کردبوو و لە داخا بە گەیشتنی بە چەند ڕۆژك گیانی سپارد ، کەل و پەلی ماڵەش لەولاوە بوەستێ..
(سەیرایەتی – مفارقة)ـەکە لەوەدایە زۆربەی هەرە زۆری بەرپرسە گەورەکانی ئەم لا و ئەو لا هەبوو مەك و ماڵەکانیان وەك گوێ پارێزرابوون!!) ..

(10) سۆمەریەکان پێیان گووتوە (نینئەننا) کە بە زمانی سۆمەری (شاژنی ئاسمان) دەگەیەنێ، ئەم خوداوەندە خواوەندی خۆشەویستی و شەڕە لە یەك کاتدا و کچی (مانگ)ی خواوەندی ئاسمان و (سن)ی خواوەندی مانگە. ئەکەدیەکان پێیان گوتووە (عەشتار).
(11) باقر، تەها- مقدمه فی ادب العراق القدیم- بەغدا 1976 ل111.
(12) بۆگومان لێکدانەوەی ئەو شیعرانە و شیعری سۆمەری بە گشتی و تێگەیشتنی دونیای، لێکۆینەوە و لەسەر وەستانکی دەوێ کە دەشێ بابەتکی سەربەخۆ بێ ئەمە لێرەدا هەر بێ ئاشنا کردنی خوێنەر بەم نووسینە کورتە ئەم نموونانەمان هێنانەوە، شایەد ڕۆژێ بە درێژی

بگەڕێنەوە سەری.
(13) بەردێکی بە نرخە وەك پیرۆزە وایە لە هەموو دونیادا تەنیا لە (مەکسیك)و(ئەفغانستان)دا هەیە لە جیهانی دڕیندا بازرگانی پێوە دەکراو
لە بەرامبەر زێڕی بوو.
(14) لێرەدا مانۆ و وێات، مەبەستی لە پەرستگایە.
(15) ناوی پەرستگای خواوەندی مانگ(ننار)ـە کە خواوەندی سەرەکی شاری(ئوور) بوو.

(16) خواوەندی ئاو و خاك و حیکمەتە لای سۆمەریەکان و مەبەندی پەرستنیشی شاری (ئەریدۆ) بووە.
(17) کرێمر، سموئێل-الواح سومر-وەرگێڕانی تەها باقر و د.ئەحمەد فەخری ل72.
(18) لە سیفەتەکانی دموزی بووە و پێی وەسف کراوە.
(19) باقر، تەها-مقدمه فی ادب العراق القدیم- بەغدا-1976 ل 412.
(20) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل 291.
(21) ئەمەش خواوەند دموزی پێ وەسف کراوە، خێیشی (Kuli) لە زمانی سۆمەریدا بەرامبەر (Friend)ی ئینگلیزییە کە دەکاتە برادەر، بەڵام لێرەدا بە مانای (هاوڕێی ئانو) هاتووە.
(22) ئوشوم، گاۆ -ئانا، واتە (ئەژدیهای ئاسمانی مەزن)، کە ئەمەش خواوەند دموزی(تەموز) پێ وەسف کراوە.
(23) باقر، تەها، مقدمه فی ادب العراق القدیم- ل 196.
(24) خواوەندی مردنە.

سەرچاوەکان:

* کریمر،صموئیل -من الواح سومر -ترجمه:طه باقر و د .احمد فخری مؤسسه فرانکلین.
* باقر،طه- مقدمه فی ادب العراق القدیم: بغداد- 1976.
* رشید، فوزی- السیاسه والدین فی العراق القدیم- بغداد 1983.
* کریمر،صموئیل -السومریون- ترجمه فیصل الوائلی- وکاله المطبوعات- الکویت.

میدیای پارتی: هر موچخرک خی لە "هژماری من" تمار نکات موچکی ادگیرت!.. تاهیر عیسا

ئەم مانشتی هەشکانی چندباری دساتی وزردو زبونی پارتیی و هاو ئاهانگکانیتی کە لەموچخرانی هرم دکرت.
ناورکی ئەم مانشتو هەشکانیان، بەگی تاسرمخ نیشاندانی دساتکە کە چند دژ ئازادیە هرسرتاییکانی خەکی کرکارو زحمتکش لەکوردستاندا.
بەگی ئویە کە لە برامبر خواست و ویست و برژوندی زرینی کمەگادا، زیاتر لەسی وسە ساە سنگریان لەخەک گرتوو بەهر جرک و شوازک کە خیان ویستبتیان هویان داو خەکی کمدرامدی کوردستان لەبرامبر خیاندا لەو پەی زلیلی و بە ئیرادییدا بخن سرئژن.
لە سرکوتی هر نازایتیک کەلەبرامبیاندا بە باشترکردنی ژیان و گوزران و دستبرکردنی ئازادیە سیاسی و مدنیکانیان، دستی بەبرابت، هتا ئاستی تقکردن و کوشتن و بریندارکردن و کم ئندامکردنیان، یان زیندان وئازارو ئشکنج، یان هەشو چاوسورکردنو لە هەسواوان و ژنامەوانان و هتا تیرکردنیان، کە ئگر ناویان لەردا بیربهنرتو لیستکی دورو درژی سدان کسی لە تیرکراوانی دستی ئەم دساتە دزوی کوردایتی، لەم بابتدا دگرت.
ئەم کارنامی دزوی ئەم دساتە دزو گندەی ئەم دو بنماە ئلیگارشیی کوردستان و دستو تاقمی دورو بریان بو.
هەشی اگرتنی موچی فرمانبران بەبیانوی پیوست نبونیان بە"هژماری من" ی ئوان، کە معلومە هژمارکە لەپناو دزی و تانی زیاتر لەلایک و لەلایکی دیکش بەبارمتگرتنی موچخران لەهژمارکو، کە کنتەی دان ونەدانی موچ لەژر دستی خیاندا دهەتو و لەم ەگایشو وک چن ئستا ناورکی هەشکە بەگی ئەمان دسلمنت کە دوترت موچکانیان ادگیرت ئگر پیو پیوست نبن، بەهمان شوش ئگر موچخران بچن ژر باری ویستی ئوان، سبین لەدستبردن بە هر

نا□ازیبونک و خ□پیشاندانک، ل□□□گای ه□ژماری ئ□وان□و ه□□□ش□ی موچ□ ن□دان کارت□کی فشاری ئ□م باند□ دزو مافیاو تیر□ریست□ حاکم□ی ئ□ستا د□ب□ت.

ئ□م د□س□□اتی جوت بن□ما□□یی□، ک□ ه□ری□ک□یان ز□ن□کی ب□خ□ی □□نگ□□ژکردوو□، ه□ری□ک□ی ل□ق□□□م□□وی خ□یدا باشخان□کی پیسی دزی وف□سادی و س□رکوتی ئازادی□ سیاسی و فکری□کانی خ□□کی نا□ازی پشت س□ری خ□ی ناو□، ش□رعی□تی ئ□م ج□ر□ ل□ حوکم□انییان ل□□□گای پ□نج□م□ری خ□□ک□و□ ل□ه□□بژاردن□ ساخت□کانیاندا، ب□خ□یان ب□د□ست ه□ناو□.

ترش و خو□ی ئ□م □□گا پوچ□ی ب□ق□ول دیموک□اسیی و فر□یی و پل□□الیزمیی□، د□رک□وتن وس□رهـ□□دانی ناو□ ناو□ی ئ□پ□زیسی□نی ساخت□ بوو□، ئ□پ□زیسی□نک ک□ "DNA" ک□ ی س□د ل□س□د ل□م د□س□□ا ت□ دزو گ□ند□□□ واو□تر ن□بو□و نیی□. ئ□و□ی ج□گای باسیش□ ل□ر□دا، ل□دوان□کی قوباد تا□□بانیی□، ک□ براک□ی، با□ف□ تا□□بانی، ل□ه□□بژاردن□کانی خولی ش□ش□می پ□□ل□ماندا، ب□س□ختی ودژواری بانگ□ش□ی□کی ت□فر□ئام□زی د□رخواردی خ□□کداو، وای ئیدیعا د□کرد ک□ د□ی□و□ت جیاوازتربت ل□سیاس□ت و کارنام□ی □ابردوی باوکی و ژیانی خ□□ک د□گ□□□ت، بانگ□ش□ی د□ستبردن ب□ ه□ژماری منی و□ک کارت□کی ه□ستیارو کاریگ□ر ل□ه□□بژاردن□کاندا ب□کار ه□ناو د□نگی خ□ی ب□ساخت□ خست□ پا□ د□نگی موچ□خ□ران ب□ □□تکردن□و□ی پ□□ژ□ی ه□ژماری م□سروربارزانی، ب□□□ام دوای دیدارو گفتوگ□کانی ل□گ□□ م□سروربارزانی، س□بار□ت ب□ه□ژماری من وتی ئ□و ت□بینایان□ی پ□شتر بووم□ ل□س□ر ه□ژماری من ئ□ستا ل□کت□گ□یشتنمان ب□ دروست بوو□ و چار□س□رکراون.

دو □□ژ ل□م□وب□ریش، قوباد تا□□بانی، ل□ک□نگر□ی□کی □□ژنام□وانیدا □ایگ□یاند، خ□شب□ختان□ ه□مو ئ□و ت□بینیان□ی ک□ه□بون ل□س□ر پ□□ژ□ی ه□ژماری من ی□کلابون□ت□و□.

ل□□استیدا ئ□مان□ چ□ن بای ب□ت ل□و□دا ب□و ئاراست□ی□ ش□ن و ک□وی خ□یان د□ک□ن، د□نا م□س□ل□ک□ پ□یو□ست نیی□ ب□ ت□ب□نی و □□وین□و□و ن□□□وین□و□ی س□رنج، ب□□کو خ□شیان هیچ س□رنج□کیان ه□تا پ□ش د□ورانی خولی ش□ش□می پ□□ل□مان ل□س□ر ه□ژماری من ن□بو، ب□□کو ل□ ز□ربی□ دام د□زگاکانی سل□مانیش ب□ز□ر ف□□می ه□ژماری من ب□ موچ□خ□ران پ□ د□کرای□و□، ئ□م□ش نیشان□ی ک□م م□□ا□ی سیاسیی ئ□م حیزب و ک□سای□تیان□ی□، ک□ ل□ب□رامب□ر خ□□کدا ب□ ت□فر□دانیان د□گیر□ت□ ب□ر.

م□سعود بارزانیش چ□ند □□ژ□ک ل□م□و ب□ر ه□□□ش□ی ل□حکوم□تی ناو□ندی ع□□اق کرد، ک□ ئ□م□ چیتر ب□مج□ر□ قبو□ناک□ین، ک□ موچ□ ل□کاتی

دیاریکراودا نەیەت، ئەو گوتی خۆ ئەمە سواکەر نین!
لەکاتێکدا ئەوان بەدەیان ساڵە یاری بە موچەو قوتی خەڵکی کوردستانەوە دەکەن و بە دەیان مانگی موچەخۆران، یان بەناوی پاشکەوتەوە خواردوە یان بەلەبینەوە یان هەر پەیان نەداون، سەرباری دواکەوتنی موچە هەتا نزیک لەدو مانگیش، کەچی مەسعود بارزانی ەو بەبەغدا دەڵێت خۆ ئەمە سواکەر نین؟
لەڕاستیدا حکومەتی گەندەڵی سودانی و دەسەڵاتی گەندەڵی کوردی دو دەسەڵاتی بەرجوازی گەندەڵ و دزو فەسادی ناوچەکەن، هەردوکیان بەرژەوەندیکانیان لەکهەپێکراوە و لەیەکتر هەز بە حوکمەانی و دەسەڵات وەردەگرن!
بەڵام، پارتی و بارزانی بەدو کەسایەتی جیاواز لەگەڵ بەغدا هەڵس وکەوت دەکەن، بەواتای دوچاری لەتبونی کەسایەتی هاتون، چونکە هەتا ئێستاش لەناو تەم ومژی ئاڵ وگۆڕکانی ناو سیستەمی چاوەڕوانکراوی تازەی جیهان و ناوچەکەو ڕوژهەڵاتی ناویندا بەرچاویان ڕوشن نییە، پەشتر کە لەسیاسەتی ئابوری سەربەخۆو فرەشی نەوت و دواتریش بەهای یەفاندەمدا، سەرکەوتو نەبون، دوای ئەوە حکومەتی ناوەند وردە وردە ئەو سەنگەرانەی پچڕکردن، کە پەشتر لە سەردەمی دەسەڵاتی دیفاکتۆیاندا هەیان بو، هەم لەئاستی عەراق وناوچەکەداو هەم لەئاستی جیهانیشدا قورسایان هەبو، دوای ئەمەو هەنگاو بەهەنگاو لەبەرامبەر بەغدادا پاشکشەیان پێکرا.
لەلایەک لە حکومەتی ناوەندا شەریکن، تا ئەو جێگایەی پێگەی حکومەتی ناوەند لەناو ئاڵ وگۆڕ سیاسی و ئابوری و سەربازیکانی ئێستای ڕوژهەڵاتی ناوەاستدا، پارێزراو بێت ئەوان بەشکن لەو حکومەتە، زەر لەمەڕ نییە لەسەرو بەندی دوای ملشکانی ڕژەمەکەی ئەسەدو دەرکەوتنی سیمای تیرەریستی ئیسلامی ئەحمەد جەلانیدا لەسوریا، هەڕەشەی ئەویان دەکرد لەحکومەتی ناوەندو پەلەمان دەکشنەوە، دواتر ئەو شەپەلی ئاڵ وگۆڕانە، بەنیازو ویستی ئەوان نەبێشتە پەش و لەم هەنگاوەشدا، شلیان کردوە، وە هەندەک جاریش تەحلیل و لەکدانەوەکانیان دەیان باتە کەشکەڵانی خەیاڵ پڵاویی و پەیان وایە لەبەرەبیانەکدا بانگ دەکرێن بە لەسەرنانی تاجی دەوڵەتداری و هەڕەشەکانیان دەستپەدەکاتەوە.
پەکنەهێنانی حکومەتیشیان، کە زیاترلە شەش مانگ بەسەر خولی شەشەمی هەبژاردنکانی پەلەماندا تێپەیوە، هەر پەیوەستە بەم ئاڵ وگۆڕانەی ناوچەکەو دنیاو ناڕەشنی لەبارەی ئایندەی دیزاینی تازە و جێگەو پێگەی هەزە ئیقلیمیکان لەسیستەمی عالەمی تازەدا.
ئەم هەمو ماویەش کە حکومەت پەکنەهێندراوە، نیشانەی ئەوەیە، کە لەم هەرەمەدا بون ونەبونی حکومەت هەر وەک یەک وایەو ژیانی خەڵک

لەهەردو حاڵەتیدا هەر لەدەخی خراپیدایە.
دواجار مافەکی سادەو بەچەندو چونی هەر فەرمانبەرو کارمەندەکی موچە خەر لەم دنیا پان وبەرینەی سەرمایەداریدا، کە چەن موچەی کارەبەکرە و نیوە لەدزراوەکەی لە ڕەگای یەکەک لەو بانقانەی کەخەی هەڵیدەبژەرەت، وەردەگرەت.
بەڵام لەم هەرەمەی زیاتر لە سیی وسە ساڵە کەمەڵەک باندی دزو قاچاخچی کە وەکو مەتەکە وان بەسەر دەی خەڵکی هەژارو نەدارو کەمدەرامەدەوە، خەیان لەڕەگای هەزی میلیشیاو هەزی سەرکوتکەرەوە بەسەر خەڵکی کوردستاندا داسەپاندوەو تەنانەت مافی هەڵبژاردنی ئازادانەی هەژماری بانقیشیان لە موچەخەران سەندەتەوە.
خەڵکی زەحمەتکەشی کوردستان، تەنیا لەڕەگای پەیبردن بە بەرژەوەندیە هاوبەشەکانیان لەناو دنیای سەرمایەداریداو تەگەیشتن لەوەی ئەم جیهانەو یاساو ڕەساکانی، هەر لە کاری کرەگرتەو زەدبایيەکەی کە لەڕەنج وهەزی ئەوان دەدزرەت و دەچەتە گیرفان یان قاسەی سەرمایەدارانەوە، هەتا ئەو یاسای مەکداریەی کە تەواوی هەکارەکانی ژیانی کەمەڵگای خستەتە ژەر دەستی مشتەک لە ملیادلەرە ناوچەیی و مەڵتی ملیاردلەرە جیهانیەکان، تەگەیشتن لەوەی ژن بم یان پیاو ڕەش بم یان سپی جوبم یان موسوەمان یەزیدی بم یان گاور، کوردبم یان عەڕەب، لە لەکهەڵپەکانی بەرژەوەندیەکان و بەریەککەوتنەکانی بەرژەوەندیەکانەوە، دەتوانین بزانین کە هاوچارەنوسەو کەش نەیار، دەتوانین تەبگەین لەوەی کە دەبەت بە وەستانەوەمان لەبەرامبەر ئەوانەی لەگەڵ ویست و خواست و بەرژەوەندیەکانماندا ناکەکن، پەویستمان بە هاودەنگی وهاوخەباتی هەیە، هاودەنگیەک کە لەو تەگەیشتنە سەرچاوەی گرتبەت، کە نیزامی سەرمایەداری ئەمە چەن ژیان وگوزەران و خەشی و بەختەوەری و ئازادیە سروشتیە مرەڤئاساییەکانمانی لە لەقالب داوین و لەڕەبەتەک واوەتر کە دەتوانەت تەنیاو تەنیا لەو تەمەنە مەحدودەی کەمرەڤ لەناو گەردوندا وەک یەکەیەکی بایەلەجی سەری دەرهەناوە، کەک لەوزە و حەوسەڵەمان وەرگرەت، لەپەناوی کەڵەکەکردنی هەرچی زیاترو زیاتری سەرمایەدا، هاودەنگیەک بە ئەوەی ئەگەر نەشتوانین لای کەمی ژیانەکی دەخوازی خەمان بەخەمان بەدەستبهەنین، بەڵام هەمیشە بونمان لەناو ئەم دنیا پە ململانە چینایەتیەدا، بە پەی ڕەژەو کەمی و زەریمان لە ڕەوبەڕەوبونەوەو نەبەردیەکانماندا، دەتوانەت وەک فاکتەری پارسەنگی هەز بە باشتر کردنی ژیانی ئەستاو ئایيندەمان کەم وزەر دەور ببینەت، هەر پەوپەیەی دنیای سەرمایەداری ئەمە سەر باری سەرهەڵدانی چەندین قوتبی جەراوجەرو ململانەیان لەسەر هەژمون و بەشیان لە دیزایەک کە لەپارسەنگی هەزی ئابوری و سەربازیدا

دەتوانێت لەساتەوەختێکدا لەنگەر بگرێت، بەڵام لەناوەڕۆکدا سەرجەمیان لەسەر ئەوە ساغن، کە لەباشترین حاڵەتیاندا بەبەیانیترین شێوازی چەوساندنەوە، لەهێزی کاری هەرزانمان کەڵک وەرگرن، هێندەک جاریش واپێویست دەکات لەجەنگی ململانێی هێزمونگەرایانەدا، بە ملیۆنانمان لە بەکۆشت بەدەن و بەملیۆنانیشمان لە بریندارو پەککەوتەو ئاوارەو سەر گەردان و بەماڵ وحاڵ بکەن، هەر بەیەش تێگەیشتنێک بەدەر لەم تێگەیشتنە جیهانداگرە، ناتوانێت ئاکامێک لەخەبات و تێکۆشانی ئەم زەرایەتییە مرۆییە، بەتەنیا لەناوچەیەک و وڵاتێکدا گرێ بخوا، سەرمایەو بەڵاکانی گەردونین، دەبێت خەبات و تێکۆشان و نەبەردێکانیش گەردونی بن، ئەمەیان چەن و بەچ شێوازو بەکام میکانیزمی کارسازو گونجاو دەڵواتە پێش، بە ئاگایی و وشیاری ملیاریی نۆنەتەوەیی بەرهەمدار دەبێت، بە ئەمەش تەنیا کات دەوری یەکلاکەرەوەی دەبێت، لەناو کاتیشدا بەبەویست و ئیرادەی من وئەم وئەو یان ئەم تاقم و ئەم حیزب و ئەم ڕێکخراو، جوڵانەوە و بەریەککەوتنە چینایەتییە ناکۆکەکان، لەپێناسەیەکی دورو درێژی لە نەوەستان نەهاتودا، ماتریاڵی مرۆیی ئاگامەند وەک فاکتەری ئاڵ وگۆی بنەڕەتی لەم دنیا پڕ لەنهامەتیانەدا بەدیدەهێنێت. بەدەر لەمەش دەکرێت ڕووداوهای جەراوجێری دیکەی وەک کەمۆنەی پاریس و شۆڕشی ئۆکتۆبەرو شۆڕشی چین و ئینقلابی حەفتاو نۆ لەئێران و دنیان سەدان ڕووداوی لەم جۆرە ڕوبدەن، بەڵام لەنێوبونی وشیاری و ئاگایی چینایەتی سیاسی ئابوریدا، حەتمەن ئامانجەکانیش بەدینایەن.

تاهیر عیسا
20.05.2025

بنەماکانی نووسینی کورتە چیرۆک بۆ منداڵان.. ڕزا

شوان

بە ئەو بەهرەمەند و ئارەزوومەند لاوانەی کە خولیای نووسینی کورتە چیرەکن بە منداڵان. چەند پەوەر و بنەما و رەنماییەک هەیە، دەتوانن لە نووسینی کورتە چیرەکی کوالیتی باش بە منداڵان بەکاریان بهەنن. پەش هەموو شتەک متمانەبوونتان بە تواناکانی خەتان هەبەت، کە فاکتەرەکی گرنگی سەرکەوتنتانە. هەمیشەش ئەوتان لە خەیاڵدا بەت، کە چیرەکەکانتان بە منداڵان دەنووسن. پەویستە شارەزای قەناغەکانی تەمەنی منداڵان و فەرهەنگی زمانی منداڵان و دەروونناسیی منداڵان بن. تا بتوانن بچنە ناو جیهانی وەنەوشەیی و ئەفسووناوی منداڵانەوە، کە جیهانەکە سەرانسەر لە پاکی و بەتاوانی، لە راز و نیازی پاک، لە هیوا و گەشبینی، لە خەونی سەوز، لە جوانی و لە خەندە و پەکەنین. لە خەشەویسی، لە قسەی قوت و شیرین، لە... هتد.

زەر بە کورتی و بەچەی لەم خاڵانەدا، باس لە گرنگترین بنەماکانی نووسینی کورتە چیرەک بە منداڵان دەکەین:

١ـ ئیلهامی چیرەک: ئیلهام بە نووسینی چیرەک، لە خەیاڵکردنەکی ئازادەوە دەت. زەر زەرن، دەتوانن لە هەموو شوێنەکدا بیدەزنەوە، تەنیا ئەوەی دەوەت کە بزانن چەن دەیدەزنەوە. دەکرەت لە رووداوەکەوە، یان لە راستییەکانی ژیانی رەژانەی منداڵانەوە، یا لە بیرەوەرییەکانی ژیانتانەوە یان ئیلهامەکی کوتوپەدا بەتان بەت، بە کورتی ئیلهامی کورتە چیرەک، لە زەر سەرچاوەوە دەت.

٢ـ بیرەکە: بیرەکە یەکەکە لە بنەما سەرەکییەکانی چیرەک. بە دینەمە و بە بەبە پشتی کورتە چیرەک بە منداڵان دادەنرەت. چیرەکەکان بە دەوری بیرەکەکاندا دەسووڵێنەوە. پەویستە بیرەکە راست و لەژیکی بەت و پەیامەکی پەروەردەیی روونی لەخەگرتووبەت، تا منداڵان لەی تەبگەن.

٣ـ ناونیشانی چیرەک: دانانی ناونیشانی خەش و ئاسان و سەرنجەاکەش و گونجاو، کە لەگەڵ ناوەڵەکی کورتە چیرەک بە منداڵان زەر گرنگە. بە قەوارەیەکی گەورەتریش بنووسرەت.

٤ـ پەت یان گرەی چیرەک: پەت لە کورتە چیرەک بە منداڵان، بریتییە لەو کەش و ئاریشەیە، کە پاڵەوانی چیرەکەکە رووبەڵووی دەبەتەوە و چارەسەرەکی گونجاوی بە دەکات. کە پەیوەندی بە ژیانی رەژانەی منداڵانەوە هەبەت، ململانەی

کارەکتەرەکانی چیرۆکەکە، بە دەوری چارەسەرکردن و کردنەوەی ئەو گرێیەدا دەسووڕێنەوە.
٥ـ کارەکتەرەکان: مرۆڤ بن یان ئاژەڵ و باڵندە و زیندەوەر و رووەک و شتی تر، پێویستە کارەکتەرەکانی کورتە چیرۆکی باش بە منداڵان، نوێنەری کەمێکی فراوان بن. وا بکەن کە تەنیا یەک کارەکتەری سەرەکی هەبژێرن، دوو یا سێ کارەکتەری دیکەش پاڵپشتی بن. فرە کارەکتەری لە کورتە چیرۆکدا بە منداڵان، سەر لە منداڵان دەشێوێنن.
٦ـ ململانێ: توانای سەرکەوتن یا شکستی پاڵەوان لە ململانێدا دەردەکەوێت. نابێت ململانێی لە کورتە چیرۆک بە منداڵان، نالەزیکی و درۆز و بەزارکەر بێت. ناشبێت کاری لەتوانابەدەر، بدرێتە پاڵ پاڵەوانی کورتە چیرۆکەوە بە منداڵان. تا منداڵان گومان لە راستییان نەکەن. پێویستە لە ململانێدا، جەخت لەسەر سەرکەوتنی: باش بەسەر خراپەدا، ئاشتی بەسەر شەڕدا، گەشبینی بەسەرڕەشبینیدا، دەسزی بەسەر ناپاکیدا، خۆشەویستی بەسەر ڕقدا،...هتد، بکرێتەوە.
٧ـ زمانی چیرۆک بە منداڵان: زمان گرنگترین کەرەستە و فاکتەرە لە نووسینی کورتە چیرۆک بە منداڵان. پێویستە بە زمانێکی کوردی پەتی و ئاسان و شیرین دابڕێژرێت. وشەکان ڕوون و واتا زانراوبن، ڕستەکان کورت و ئاسان بن، تا منداڵان بە ئاسانی لێیان تێبگەن. بەکارهێنانی وشە و ڕستەی بزوێنەر، زیاتر سەرنجی منداڵان ڕادەکێشن. وەک: چەلەکەکە هەڵفەی، نازە پەکەنی.
٨ـ دیالۆگ: دیالۆگ بنەمایەکی سەرەکی تری کورتە چیرۆکی باشە بە منداڵان. دیالۆگ بریتییە لە گفتوگۆ لەنێوان دوو کارەکتەر یا زیاتر. دیالۆگ لەنێوان کارەکتەرە سەرەکییەکان بەکاربهێنن. چونکە دیالۆگ چێژ و خۆشی بە منداڵانی خوێنەر یان گوێگرانی چیرۆکەکانتان دەبخشێت.
٩ـ بیرکردنەوە و خەیاڵ: ئەوەی چیرۆکنووسانی کورتە چیرۆک بۆ منداڵان، پێویستیتان بە خەیاڵێکی فراوان و بە بیرکردنەوەیەکی قووڵ هەیە. چونکە خەیاڵ ڕەگەزێکی گرنگە لە چیرۆک.
١٠ـ داشتنی کورتە چیرۆک: لەوانەیە هەر چیرۆکنووسێک، ڕێباز و شێواز خۆی لە گێڕانەوە و لە نووسینی چیرۆکدا هەبێت. بیر لە شێواز و لە ستایلی جیاواز و ناوازە بکەنەوە. گرنگ ئەوەیە کە بە شێوازێکی سووک و ئاسان و کورت و پوخت، بەپێی قەناغەکانی تەمەنی منداڵی و فەرهەنگی زمانیان چیرۆکەکانتان دابڕێژن. بە

سەرتایەکی بەهەز و سەرنجاکەش دەست بە نووسینی کورتە چیرەکەکانتان بکەن. لە هەر چیرەکەکیشدا، سەرتا و ناوەاست و کەتایی هەیە. پەویستە دووربکەونەوە لە شەوازی کلاسیکی، تەقین ئاسایی و وتاربەژی و پەندەری و رەنمایی راستەوخە.

١١ـ کات و شوەن: دوو بنەمای سەرەکیی ترن، لە نووسینی کورتە چیرەک بە منداەان. بەبە کات و شوەن، لەکدانەوە بە رووداوەکان ناکرەت. پەویستە کات و شوەنی رووداوەکان دیاری بکرەن.

١٢ـ وەنەی رەنگاوەنگی روونکردنەوە: وەنەی روونکردنەوەی فەتەگرافی یان کەشراو، بە باتەکانی چیرەکەکانتان بە منداەان پەویستن. وەنە چیرەکەکان جوانتر و شیرینتر دەکەن و زیاتریش سەرنجی منداەان رادەکەشن. وشە و رستە و وەنە دەبن بە تەواوکەری یەکتری.

١٣ـ پیاچوونەوە: پەش بەاوکردنەوەی چیرەکەکانتان، بە وردی پەیاندا بچنەوە. لە هەەکانی رەنووسی و رەزمانی و خاەبەندییەکان، بژاریان بکەن و راستیان بکەنەوە. نەنگیش نییە ئەگەر پەشانی نووسەرانەکی بە ئەزموونی بواری کورتە چیرەکی منداەان بدەن. سوود لە را و لە تەبینییەکانیان وەربگرن. کەسیش بە چیروکنووس لەدایک نەبووە. بە ئەزموونداتەپەیوە.

١٤ـ دیزاینەکی جوان: ئەگەر کورتە چیرەکەکانتان، لە کتەبەکی چاپکراودا پەشکەش بە منداەان بکرین. پەویستە دیزاین و بەرگی کتەبەکە و ناونیشان و قەوارەی پیتەکانی چاپ و هونەری رازاندنەوەی کتەبەکە جوان و سەرنجاکەشبن بە منداەان.

١٥ـ کەتایی چیرەکەکان: کەتایی لە کورتە چیرەک بە منداەان زەر گرنگە. پەویستە کەتاییەکانیان دەخەشکەربن و بە هەوا و گەشبینی و بە گەیاندنی ئامانج و بە پەیامەکی پەروەردەیی کەتایی بە چیرەکەکانتان بهەنن، بە چارەسەرکردنی کەشەکان و بە پەند و وانەیەکی ئەرەنی کەتاییان پەبهەنن.

دوبەی: ٢٠٢٥

شـوازی ئیشـق و گـورسـان.. شیعـری عزالـدین المـاعزي.. وـرگـانی شـهلا نوری

یـکـم گـای گـوکـی لـ کردـو وتی: تـ منت خـشدـوت.
دووـمیانی دـرهـنا.
وتی
تـ منت خـش ناوـت.
سـیـم و چوارـمی لـکردوـ و…
گـاکانی تـواو کرد،
پاشان گـو بچووکـکـ بـ تووـیـیـوـ
کـوتـ خوارـوـ.
گـو گریا و
هـستی بـ سـرما کرد
لـکاتـکدا
رووت بـووـو
وتی
تـ منت خـش
ناوـت

وـرگـانی شـهلا نوری
لـنوسینی عزالدین الماعزي " المغرب".

سـرچاوـ:

[illegible]